

Uboczne/niedrzewne użytkowanie lasu na przestrzeni historii Lasów Państwowych

Paweł Staniszewski

Katedra Użytkowania Lasu, Instytut Nauk Leśnych, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie,
ul. Nowoursynowska 159, 02-776 Warszawa
pawel_staniszewski@sggw.edu.pl

Uboczne/niedrzewne użytkowanie lasu – to najstarsza forma spontanicznej działalności człowieka w lesie. Niedrzewne surowce leśne miały w najdawniejszych latach dla człowieka większe znaczenie, niż drewno: przecież zanim człowiek nauczył się korzystać z drewna – jako opału, broni czy budulca – korzystał już z leśnego pokarmu (roślin, grzybów, mięsa, miodu...), odzienia ze skór zwierzęcych, czy też z roślin leczniczych. Las dostarczał także licznych roślinnych surowców farbiarskich (m.in. kora brzozy, dębu, olszy, jesionu, klonu, robinii, całe rośliny lub poszczególne części janowca, kruszyny, szakłaka, tarniny, berberysu, wrzosu, borówki czernicy, mącznicy lekarskiej, pokrzywy, dziurawca, płucnicy islandzkiej). Ważnym produktem leśnym była także smoła, otrzymywana głównie z karpiny sosnowej, stosowana m.in. w szkutnictwie oraz do zabezpieczania drewnianych dachów. Z kolei dziegieć – płynna substancja otrzymywana podczas suchej destylacji, głównie kory brzozowej – był używany do wyprawiania skór, smarowania osi kół przy wozach, w szkutnictwie, budownictwie, a także jako środek leczniczy i kosmetyczny. Duże znaczenie miał również stosowany m.in. w hutnictwie, kosmetyce, farbiarstwie, piwowarstwie potaż (węglan potasu), który otrzymywano przez ługowanie popiołu ze spalonego w mielerzach lub dołach drewna liściastego. Od XII wieku zaczęło się w Polsce rozwijać bartnictwo, stanowiące w XVI i XVII w. bardzo ważną pozycję eksportu.

W referacie pokrótce przedstawiono powyższe formy użytkowania lasu, natomiast skupiono się głównie na tych aspektach, które w okresie funkcjonowania Lasów Państwowych stanowiły zarówno ważną gałąź gospodarki leśnej, jak i rozwiniętą dziedzinę badań naukowych. Wysoki poziom ubocznego użytkowania lasu w Polsce w XX w. był w znacznej mierze skutkiem praktycznej realizacji modelu opracowanego przez prof. Wiesława Grochowskiego, zwanego *Polską koncepcją leśnej produkcji ubocznej*. Dotyczy to przede wszystkim żywicowania, głównie sosny. Opracowana pod kierunkiem Jezierskiego tzw. polska metoda żywicowania sosny zwyczajnej (*Pinus sylvestris* L.). umożliwiła osiągnięcie wysokiej wydajności. W latach 60. i 70. XX w. użytkowanie niedrzewnych surowców leśnych w Lasach Państwowych stanowiło do 30% wartości produkcji leśnej, z czego gros przypadało na pozyskiwanie balsamicznej żywicy sosnowej. Ten sukces nie byłby możliwy, gdyby nie intensywny rozwój badań naukowych – tu szczególnie należy podkreślić rolę Instytutu Badawczego Leśnictwa.

Wiele spośród leśnych surowców niedrzewnych, dawniej powszechnie użytkowanych, pod koniec XX i na początku XXI w. utraciło znaczenie lub zostało zastąpione produktami syntetycznymi. Współcześnie jednak w wielu przypadkach obserwuje się powrót do tradycyjnych form użytkowania zasobów leśnych, zarówno ze względów socjoekonomicznych (np. w kontekście rozwoju regionalnego), jak i edukacyjnych. Aktualna sytuacja, w której leśnicy stoją w obliczu konieczności sprostania zmieniającym się oczekiwaniom społecznym w stosunku do lasu i gospodarki leśnej, z pewnością sprzyja rozwojowi tej niedocenianej dziedziny leśnictwa. Chodzi tu nie tylko – i być może nie przede wszystkim – o dywersyfikację przychodów gospodarki leśnej, ale zwłaszcza o niewykorzystany potencjał szeroko rozumianych usług ekosystemowych związanych z korzystaniem z powszechnie dostępnych pożytków leśnych.